

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
ім. А.С. Макаренка

ТЕМАТИКА І ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ (Частина II)

Методичні рекомендації для студентів I курсу історичного факультету
денної та заочної форм навчання

Суми
2008

УДК 94(100)(076.1)
ББК 63.3(0)3я73
Т 32

Рекомендовано до друку рішенням редакційно-видавничої ради
Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка

Укладач: старший викладач кафедри всесвітньої історії СумДПУ
ім. А.С. Макаренка **О.Л. Телешева**

Рецензенти:

Турков В.В. – кандидат історичних наук, доцент;

Ткаченко І.В. – кандидат історичних наук, доцент

Т32 Тематика і плани практичних занять з історії стародавнього світу:
Методичні рекомендації для студентів I курсу історичного факультету
денної та заочної форм навчання. – Суми: СумДПУ
ім. А.С. Макаренка, 2008. – 36 с.

Методичні рекомендації складено відповідно до програми курсу
„Історія стародавнього світу” для студентів історичного факультету.

УДК 94(100)(076.1)
ББК 63.3(0)3я73

Вступ

Історія Стародавньої Греції і Стародавнього Риму є логічним продовженням історії стародавнього Сходу. Усі ці держави об'єднує важлива спільна риса – рабовласницький спосіб виробництва.

У процесі вивчення історії Стародавньої Греції і Стародавнього Риму можна простежити наступність культури Греції від культури Сходу, а потім і спадкоємність Римської культури культурі Еллади.

У курсі історії стародавнього світу, яка вивчається в другому навчальному семестрі, складовою навчального процесу є практичні заняття (семінари). Мета практичних та семінарських занять – навчати першокурсників елементів самостійної дослідницької роботи; сприяти розвитку навичок аналізу, усвідомлення, узагальнення навчального матеріалу; формувати навички оперування історичними поняттями та визначеннями; розвивати вміння у процесі дискусій та обговорень аргументовано відстоювати свою точку зору, позицію; набуті під час підготовки та проведення практичних занять знання та навички застосовувати в подальшій навчальній і професійній діяльності.

Під час підготовки до занять і на заняттях студенти вчать самостійно критично аналізувати різні за характером писемні історичні джерела, працювати з науковою літературою, давати оцінку історичним подіям, діяльності історичних осіб, робити узагальнення і висновки з конкретних питань та проблеми в цілому. Завдання кожного практичного заняття обов'язково потребують самостійного пошуку і творчого підходу.

Запропоновані методичні вказівки складені з метою надання методичної допомоги студентам історичного факультету університету денної та заочної форм навчання під час підготовки до практичних занять з курсу „Історія стародавнього світу”, другого її розділу – „Історія Стародавньої Греції та Риму”.

Основною літературою для підготовки до всіх практичних занять є:

1. Балух В.О., Макар Ю.І. Історія Стародавньої Греції. – Чернівці, 2001. – 418 с.
2. Балух В.О. Історія Стародавнього Риму. – Чернівці, 2004. – 680 с.
3. Гросман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу: Практикум. – Львів: Вища школа, 1985. – 224 с.
4. История древней Греции / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая школа, 2003. – 400 с.
5. История древнего Рима / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая школа, 1981. – 334 с.
6. История древнего Рима: Учебное пособие / В.И. Кузицин, И.А. Гвоздева; Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Академия, 2005. – 448 с.

Загальні рекомендації до всіх практичних занять

Підготовку до занять необхідно починати із загального ознайомлення з матеріалом. Для цього треба прочитати відповідний розділ підручника (якщо їх кілька, то бажано ознайомитись з усіма). Після цього можна звернутись до джерел і починати роботу з ними: визначити місце знахідки, авторство, мету написання, ступінь поінформованості того, хто повідомляє про події. У хрестоматіях та практикумах перед текстом джерела наводяться короткі відомості про них. Ця інформація стане у пригоді під час характеристики джерел.

Для дослідження історії стародавнього світу велике значення мають такі види писемних джерел, як документи юридичного характеру (закони, дипломатичне листування, інструкції, договори купівлі-продажу), записи господарської діяльності (повідомлення про сімейний бюджет, зібраний урожай, кількість рабів у господарстві, їх заняття та соціальний стан), літературні твори (поєми, трагедії, комедії, поезії тощо). Аналіз цих джерел уже здійснений фахівцями, однак через фрагментарність більшості законів, відсутність їх кодифікації, не зовсім правдиве відтворення господарського життя, тенденційності в описі певних подій залишається багато відкритих питань та припущень в історії Стародавньої Греції та Риму.

Твори античних авторів потребують критичного відношення. Давньогрецькі автори вважали історію не стільки наукою, скільки мистецтвом. Тому під час викладу матеріалу більше цінували форму переказу, ніж зміст. Для привабливості твору вони використовували міфи та легенди, неправдиві історії з життя відомих історичних діячів. Для античної історіографії характерна недостатня увага до соціально-економічних процесів та перебільшення ролі особистості в історії. Причинами більшості подій античні автори вважають волю богів, долю або волю правителів. Слід пам'ятати, що політичні погляди античних істориків часто впливали на характер викладу матеріалу та на достовірність інформації.

Після з'ясування відомостей про історичні джерела до конкретного практичного заняття можна їх конспектувати, відповідно до плану семінару. Під час конспектування бажано залишати в зошиті широкі поля, щоб пізніше там зазначити проблему, зробити позначки, власний коментар або роз'яснення, знайдені у працях дослідників. Конспектування статей, іншої

рекомендованої літератури з конкретного питання поглиблює знання, дає можливість з'ясувати концепцію певного дослідника, логіку його міркувань, дослідницькі прийоми, які застосовувались під час аналізу джерела. Тому опрацювання додаткової літератури (зазначених сторінок монографій, матеріалів періодичних видань) є обов'язковим.

Під час роботи з підручником, джерелами, монографіями та статтями обов'язково потрібно з'ясувати значення всіх незнайомих термінів, використовуючи словник. Доцільно в міру ознайомлення з новим матеріалом складати самостійно власний словник.

Відповідь на кожне запитання практичного заняття повинна закінчуватись чітко сформульованими висновками, для чого їх слід записати в конспекті. Всі студенти групи повинні бути готовими до обговорення питань практичного заняття: бути опонентами доповідачам, доповнювати, уточнювати, дискутувати зі спірних питань, обґрунтовуючи свою точку зору.

ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ

Практичне заняття 1

Тема: РОЗВИТОК ГРЕЦЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЗА ПОЕМАМИ ГОМЕРА „ІЛІАДА” ТА „ОДІССЕЯ”

/2 год./

План

1. Характеристика джерел та історіографія проблеми. Гомерівське питання.
2. Соціально-економічні відносини в гомерівський період.
3. Родові інститути гомерівської Греції.
4. Рабство у грецькому суспільстві за поемами Гомера.

Методичні рекомендації

Перше практичне заняття присвячене історії Греції XI – IX ст. до н. е. Цей період дістав назву «гомерівського», або «передполісного», оскільки єдиним писемним джерелом історії цього часу залишаються поеми Гомера „Іліада” та „Одіссея”. Повідомлення Гомера доповнюються даними археологічних знахідок XX століття. Інша назва – „передполісний період” – пов’язана з тим, що в наступний період стали утворюватися замкнені общини (міста-держави), які в Греції називалися полісами.

Аналізуючи поеми Гомера, необхідно зважати на те, що „Іліада” та „Одіссея” – поетичні, а не історичні твори, а тому в них реальні факти переплітаються з вигадками, в житті реальних героїв беруть участь міфологічні образи. Характеризуючи археологічні знахідки, необхідно відзначити цілеспрямованість та наполегливість Г. Шлімана у пошуках легендарної Трої.

Питання про соціально-економічні відносини необхідно розглядати, спираючись на ті повідомлення Гомера у поемах, які стосуються стану господарства, перш за все, натурального сільського господарства. Спочатку слід послідовно охарактеризувати види землеробської праці (рільництво, садівництво, вирощування оливок, городництво та виноградарство), а потім знайти в джерелах підтвердження існування різногалузевого скотарства. Визначити, яке місце у господарстві займали ремесло і торгівля, що повідомляють джерела про грошові відносини. Підтвердити свої вислови цитатами з джерел або навпаки: наведіть факти з джерел, проаналізуйте та узагальніть їх, зробіть висновки.

Під час опрацювання питання про майнове і соціальне розшарування у суспільстві варто звернути увагу на те, яку роль відігравали різні прошарки суспільства в економічному житті. Спираючись на джерела, порівняйте рівень життя різних верств населення. Дайте відповідь на запитання:

- Чи збігався в той час зміст понять про багатство і знатність?
- Чи існувало протиріччя між знаттю і простим народом?
- Як автор поем ставиться до знаті?

Опрацьовуючи проблему родових інститутів гомерівської Греції, необхідно з'ясувати значення понять „філи”, „фратрії”, „басилей”, «ойкос» та їх роль у суспільстві (Од. I, 384–387; I, 384–387), визначити роль народних зборів у суспільстві (Іл. II, 50–55) і місце аристократії у вирішенні проблем общин. Варто звернути увагу на те, якими повноваженнями були наділені басилеї, рада старійшин (Іл. IX, 89–124).

Характеризуючи рабство гомерівського періоду, необхідно за допомогою тексту поем визначити джерела рабства, де застосовувалася праця рабів, яким було становище рабів у суспільстві, їх правовий статус. Яким був загальний рівень розвитку рабства? Необхідно довести, що рабство в гомерівський період мало патріархальний характер. Допомогу в цьому питанні надають рекомендовані праці Я.А. Ленцмана „Рабство в микенской и гомеровской Греции” (с. 95–227) та А. Валлона „История рабства в античном мире” (с. 4–26).

Основні поняття теми: агора, аристи, басилеї, деміурги, демос, клер, ойкос, фети, філи, фратрії.

Практичне завдання

Складіть термінологічний словник основних понять теми.

Теми індивідуальних досліджень

1. Соціально-політична роль аедів та рапсодів у житті Стародавньої Греції.
2. Генріх Шліман як дослідник та археолог.
3. Царська влада і власність за поемами Гомера.
4. Міфологічні образи у гомерівському епосі.

Джерела

1. Гомер. Илиада. Одиссея / Пер. с древнегреч. В.В. Вересаева. – М.: Просвещение, 1987. – 400 с.
2. Гомер. Одиссея / Пер. В.А. Жуковского. – М., 1985.
3. Гомер. Одиссея / Пер. Б. Тена. – К.: Дніпро, 1968.
4. Гомер. Іліада / Пер. Б. Тена. – К.: Дніпро, 1978.
5. Гросман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу: Практикум. – Львів: Вища школа, 1985. – 224 с.
6. Практикум по истории древнего мира. Древняя Греция и Рим / Под ред. И.С. Свенцицкой – М., 1988. – Вып. 2.

Література

1. Андреев Ю.В. К проблеме гомеровского землевладения // Социальная структура и политическая организация античного общества. – Л., 1982.
2. Андреев Ю.В. Об историзме гомеровского эпоса // ВДИ. – 1984. – № 4. – С. 3–11.
3. Андреев Ю.В. Политическая география гомеровской Греции // Древний Восток и античный мир. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1980. – С. 128 – 152.
4. Андреев Ю.В. Поэзия мифа и проза истории. – Л., 1990.
5. Андреев Ю.В. Раннегреческий полис. Гомеровский период. – Л., 1976.
6. Анпеткова-Шарова Г.Г., Чекалова Е.И. Античная литература. – 2-е изд. – Л., 1989.
7. Античная литература / Под ред. А.А. Тахо-Годи. – 4-е изд. – М., 1986.

8. Балух В.О., Макар Ю.І. Історія стародавньої Греції. – Чернівці, 2001. – 420 с.
9. Валлон А. Історія рабства в античному мирі. – Смоленск: Русич, 2005. – С. 5 – 27 с.
10. Гордезиани Р.В. Проблеми гомеровського епосу. – Тбілісі, 1978. – 50 с.
11. Грант М. Грецький мир в докласическу епоху. – М., 1998.
12. Дюрант В. Життя Греції / Пер. с англ. В. Федорина. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1997.
13. Істориографія античної історії / Под ред. В.І. Кузицина. – М., 1980.
14. Історія древньої Греції / Под ред. В.І. Кузицина. – М.: Высшая школа, 2003.
15. Історія стародавнього світу / Під ред. В.М. Дьякова і С.І. Ковальова. – К.: Рад. школа, 1958.
16. Ленцман Я.А. Рабство микенської і гомеровської Греції. – М. – Л., 1965.
17. Лосев А.Ф. Гомер. – М., 1996. – 350 с.
18. Радциг С.І. Історія древньогрецької літератури. – 5-е изд. – М., 1982.
19. Сахарний Н.Л. Гомеровський епос. – М., 1976.
20. Свенцицкая І.С. Некотрі проблеми землевладення по «Іліаді» і «Одіссей» // ВДИ. – 1976. – № 1.
21. Троянський І.М. Історія античної літератури. – 4-е изд. – М., 1983.
22. Чистякова Н.А., Вуліх Н.В. Історія античної літератури. – 2-е изд. – М., 1972.
23. Фролов Е.Д. Родження грецького поліса. – Л., 1988. – С. 54–81.

Практичне заняття 2

Тема: ГРЕЦЬКИЙ ПОЛІС ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ОРГАНІЗМ

/2 год./

План

1. Характеристика джерел та історіографія питання.
2. Процес утворення полісного ладу, його основні ознаки.
3. Економічні відносини у давньогрецькому полісі.
4. Соціальна структура грецького поліса. Боротьба демосу з аристократією.
5. Ранньогрецька тиранія.

Методичні рекомендації

Практичне заняття присвячене одній з провідних тем курсу античної історії, від розуміння якої залежить усвідомлення подальшої історії Стародавньої Греції і всього античного світу. Всі питання теми стосуються тривалого процесу створення давньогрецької громадянської общини у вигляді поліса і виникнення найбільш розвинутої соціально-політичної форми поліса – афінської демократії.

Обмежена кількість історичних джерел не дає змоги детально проаналізувати процес створення багатьох полісних колективів на територіях, де проживали греки, простежити складний характер суспільних відносин, виявити особливості суспільного життя багатьох полісів. Однак більшість грецьких держав мають деякі спільні ознаки, які дозволяють уважати їх полісними утвореннями. Джерела достатньо висвітлюють процес формування афінського громадянського колективу і можна з упевненістю стверджувати, що аналогічні закономірності проявлялися і в інших регіонах Греції.

Характеризуючи джерела, необхідно звернути увагу на те, в який час

жив певний автор (Фукидід, Аристотель, Плутарх), від яких чинників залежать його судження. Історіографічний матеріал допоможе зіставити різні точки зору на проблему, визначити, які питання залишаються дискусійними.

Відповідь на друге питання треба починати з характеристики архаїчного періоду в історії Греції, як періоду формування полісного ладу (спираючись на статтю В.І Кузіщина та монографію Е.Д. Фролова) включити поняття сінойкізму. Необхідно визначити, що сприяло такому вибору шляху розвитку грецького суспільства. Треба відзначити, яку роль відіграло законодавство Драконта, Солона і Клісфена у процесі боротьби з пережитками родового ладу та у формуванні полісного ладу.

Далі необхідно дати визначення поняття „поліс” у всій його неоднозначності і охарактеризувати основні ознаки (територія, громадянство, демократія тощо), підтверджуючи повідомленнями з історичних і поетичних творів античних авторів.

Питання про економічні відносини включає характеристику господарства у полісах (і його основи – землеробства), форм власності і залежності від цього громадянства. Необхідно дати характеристику реформ (Драконта, Солона, Клісфена), які сприяли розвитку раціонального господарства, динамічного товарного виробництва (Арист. Афинская полития. С. 5–12).

Питання про соціальну структуру поліса не складне, але потребує ретельного опрацювання джерел і підтвердження кожного факту кількома джерельними даними. Необхідно визначити причини соціальних суперечностей і форми боротьби між класами (Арист. Афинская полития. С. 33–41; Плутарх. Солон, XIII – XXIV).

Обговорюючи проблеми ранньогрецької тиранії, треба дати відповіді на такі запитання:

- Чому в умовах побудови відносно демократичного суспільства стало можливим установа однієї влади?
- Яка основна мета ранньогрецької тиранії?
- Що допомагало тиранам утримуватись при владі?
- Яку соціально-економічну політику проводили тирані?
- Як довго тривала влада тиранів?
- Чим закінчилася тиранія?

Під час відповіді використовуйте конкретний фактичний матеріал з історичних писемних джерел.

Основні поняття теми: поліс, сінойкізм, архонти, Ареопаг, евпатриди, остракізм, переіки, метеки, літургії, тиранія.

Практичне завдання

Для закріплення матеріалу складіть термінологічний словник.

Теми індивідуальних досліджень

1. Поетична спадщина Солона як історичне джерело.
2. Ранньогрецька тиранія в Коринфі та на о. Самос.
3. Тиранія на о. Сицилії.

4. Остракізм та інші види голосування у давньогрецьких полісах.

Джерела

1. Аристотель. Афинская полития / Пер. С.И. Радцига. – М. – Л.: Соцэкгиз, 1936. – Ч. 1. – С. 29 – 32.
2. Геродот. История: В 9 кн. / Пер. и примеч. Г.А. Стратановского. – Л., 1972.
3. Гесиод. Труды и дни / Эллинистские поэты / Пер. В.В. Вересаева. – М., 1963.
4. Парнас. Антология античной лирики. – М., 1980.
5. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Тесей. – М.: Изд. АН СССР, 1961. – Т. 1. – С. 5 – 25.
6. Феогид. Элегии: Хрестоматия по истории древней Греции / Под ред. Д.П. Каллистова. – М., 1964.
7. Фукидид. История / Под ред. Г.А. Стратановского. – Л.: Наука, 1981. – С. 5 – 6; 54 – 55; 72.
8. Фукидид. История / Пер. Ф.Г. Мищенко и С.А. Жебелева; под ред. Э.Д. Фролова. СПб., 1999.
9. Хрестоматия по истории древнего мира / Сост. Ю.С. Крушкол, Н.Ф. Мурыгина. – М.: Просвещение, 1975. – С. 140 – 147.
10. Хрестоматия по истории древнего мира / Под ред. В.В. Струве. – М., 1951. – С. 107 – 108.
11. Хрестоматия по истории древней Греции / Под ред. Д.П. Каллистова. – М.: Мысль, 1964. – С. 138 – 143.

Література

1. Андреев Ю.В. Раннегреческий полис. – Л., 1976.
2. Андреев Ю.В.: Начальные этапы становления греческого полиса // Город и государство в древних обществах. – Л., 1982. – С. 3 – 17.
3. Виноградов Ю.Г. Полис в Северном Причерноморье // Античная Греция. Т. I. – С. 366 – 420.
4. Глушкина Л.М. О специфике греческого классического полиса в связи с проблемой его кризиса // ВДИ. – 1973. – № 2. – С. 27 – 42.
5. Глушкина Л.М. Проблемы социально-экономической истории Афин IV в. до н. э. – Л., 1975.
6. Грант М. Классическая Греция. – М., 1998.
7. Доватур А.И. Феогид и его время. – М., 1989.
8. Дюрант В. Жизнь Греции / Пер. с англ. В. Федорина. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1997.
9. Зельин К.К. Олимпиадики и тираны // ВДИ. – 1964. – № 4.
10. Историография античной истории / Под ред. В.И. Кузищина. – М., 1980.
11. История древней Греции / Под ред. В.И. Кузищина. – М.: Высшая школа, 2003. – С.116 – 131.
12. Історія стародавнього світу / Під ред. В.М. Дьякова і С.І. Ковальова. – К.: Радянська школа, 1958.
13. История древнего мира / Под ред. И.М. Дьяконова, В.Д. Нероной, И.С. Свенцицкой. – М.: Гл. Ред. восточной литературы, 1983. – 574 с.
14. История Древнего мира. Краткий курс / Авт.-сост. А. Венедиктов. – М.: Дрофа, 1997.
15. Колобова К.М. К вопросу о происхождении афинского государства // ВДИ. – 1968. – № 4. – С. 41–56.
16. Кошеленко Г. А. Древнегреческий полис / Античная Греция. Т. I / Под ред. Е. С. Голубцовой, Л. П. Маринович, А. И. Павловской, Э. Д. Фролова. М., 1983.
17. Кошеленко Г.А. Полис и город: к постановке проблемы // ВДИ. – 1980. – № 1.
18. Кошеленко Г.А. Древнегреческий полис / Античная Греция: Проблемы развития полиса: В 2 т. Т.И. – М., 1983.
19. Новикова Т.Ф. Раннегреческая тирания на Коринфском перешейке // ВДИ. –

1965. – № 1.

20. Пиленкова-Новикова Т.Ф. Проблема раннегреческой тирании в советской историографии / Историческая наука на Урале за 50 лет. 1917 – 1967. – Свердловск, 1968.

21. Радциг С.И. Килонова смута в Афинах // ВДИ. – 1964. – № 3. – С. 3–14.

22. Соловьёва С.С. Раннегреческая тирания. К проблеме возникновения государства в Греции. – М., 1964.

23. Фролов Греческий полис в отражении древнейших эпиграфических документов. – СПб, 2005.

24. Фролов Э.Д. Младшая тирания / Античная Греция. Проблемы развития полиса: В 2 т. Т.1. – М., 1983.

25. Фролов Э.Д. Рождение греческого полиса. – СПб.: Издат. дом СПбГУ, 2004. – 266 с.

26. Фролов Э.Д. Русская историография античности / до середины XIX в. – Л., 1967.

Практичне заняття 3

Тема: ВЕЛИКА ГРЕЦЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ

/2 год./

План

1. Причини і передумови колонізаційного руху.
2. Основні напрямки колонізації. Найбільші міста-колонії.
3. Політична історія Ольвії та Боспорського царства.
4. Господарська діяльність грецького населення причорноморських колоній.
5. Значення грецької колонізації.

Методичні рекомендації

Причини і передумови колонізаційного руху Греції потрібно визначати, спираючись на повідомлення Фукидіда та статтю К.М. Колобової „К вопросу о причинах греческой колонизации VIII–VII вв. до н. э.” Ці праці допоможуть охарактеризувати економічні, політичні і соціальні передумови та причини колонізації.

Визначаючи напрямки колонізації, варто звернути увагу на те, що приваблювало греків на певній території, чи були території колонізації заселені іншими народами, хто становив конкуренцію Греції в колонізаційному русі, яким шляхом (мирним чи збройним) відбувалася колонізація. Необхідно дати стисло характеристику найбільших грецьких міст-колоній у західному та південно-східному напрямку. Які проблеми Греції ці міста вирішували?

Використовуючи знання з історії України, джерела і літературу, треба визначити основні віхи політичної історії Ольвії та Боспорського царства, охарактеризувати взаємовідносини греків-колоністів з місцевим населенням, дати характеристику культури та її особливостей у цьому регіоні.

Спираючись на повідомлення античних авторів та археологічні знахідки, слід проаналізувати господарську діяльність грецького населення причорноморських колоній (сільське господарство, ремесла, торгівлю).

Відзначаючи велике значення колонізації для грецької держави та її вплив на господарство та культуру народів Причорномор'я, необхідно навести конкретні факти і зробити висновки.

Практичне завдання

Складіть схему Великої Грецької колонізації, зазначаючи місто-метрополію і засновані нею колоніальні поселення.

Наприклад:

Метрополії	Колонії
Мегара	Візантій,
Мілет

Теми індивідуальних досліджень

1. Навкратіс як колонія Греції.
2. Культура грецьких колоній Причорномор'я.
3. Геродот та Україна.
4. Культ Ахіла у Причорномор'ї.

Джерела

1. Хрестоматія по історії древнього мира / Под ред. В.В. Струве. – М., 1951. – С. 107 – 108.
2. Хрестоматія по історії древнього мира / Под ред. В.В. Струве. – М., 1956. – С. 156 – 165.

Література

1. Античные государства Северного Причерноморья. – М., 1984.
2. Античные древности Причерноморья. – К., 1988.
3. Блаватский В.Д. Пантикапей. Очерк истории столицы Боспора. – М., 1964.
4. Буйских С.Б. Фортификация Ольвийского государства. – К., 1989.
5. Гайдукович В.Ф. Боспорское царство. – М. – Л., 1949.
6. Доманский Я.В. Некоторые закономерности колониационного движения греков / Эллада – Северный порт / Проблемы античной государственности. – Л., 1982.
7. Иессен Л.А. Греческая колонизация Северного Причерноморья, её предпосылки и особенности. – Л., 1947.
8. История древней Греции / Под ред. В.И. Кузищина. – М.: Высшая шк., 2003.
9. Історія стародавнього світу / Під ред. В.М. Дьякова і С.І. Ковальова. – К.: Радянська шк., 1958.
10. Колобова К.М. К вопросу о причинах греческой колонизации VIII-VII вв. до н.э. / Из истории раннегреческого общества. – Л., 1951.
11. Корпус беспорских надписей / Под ред. В.В.Струве и др. – М. – Л., 1965.
12. Крижицкий С.Д. Античные поселения Нижнего Побужья. – К., 1990.
13. Кругликова И.Т. Сельское хозяйство Боспора. – М., 1975.
14. Ланин В.В. Греческая колонизация Северного Причерноморья. – К., 1966.
15. Леви Е.И. Ольвия. Город эпохи эллинизма. – Л., 1985.
16. Масленков А.А. Население Боспорского государства в VI – II вв. до н.э. – М., 1981.
17. Сапрыкин С.Ю. Понтийское царство. Государство греков и варваров в Причерноморье. – М.: Образование, 1996.
18. Славин М. Здесь был город Ольвия. – К., 1967.
19. Трейстер М.Ю. Роль металлов в эпоху Великой греческой колонизации / ВДИ. –

1988. – № 1.

20. Цветаева Г.А. Боспор и Рим. – М., 1979.

21. Шелов В.П. Монетное дело Боспора VI – II вв. до н.э. По данным эпиграфических источников. – М., 1982.

22. Яйленко В.П. Греческая колонизация VII – III вв. до н.э. (По данным эпиграфических источников). – М.: Высшая шк., 1982.

Практичне заняття 4

Тема: ГРЕКО-ПЕРСЬКІ ВІЙНИ

/2 год./

План

1. Передумови та причини греко-перських війн.
2. Початок війни. Перший і другий походи Персії проти греків.
3. Становище в Персії та Греції після подій поблизу селища Маратон у 490 р. до н. е.
4. Похід Ксеркса проти греків:
 - а) битва при Фермопілах;
 - б) Саламінська битва;
 - в) битва під Платеями.
5. Утворення I-го Афінського морського союзу (Делосської симахії) та закінчення війн.

Методичні рекомендації

Основним джерелом з історії греко-перських війн є „Історія” Геродота, де п'ять з дев'яти книг присвячені подіям війни. Хоча праця була написана через 30 – 40 років після війни, але в ній є детальний опис основних подій: повстання греків в Малій Азії в 500 р. до н. е. проти перського панування і його результати, всі великі битви війни. Геродот повідомляє про існуючі протиріччя в грецькому суспільстві до і після греко-перських війн. Разом з тим Геродот вірить у пророкування оракулів, втручання богів у людські справи і не завжди об'єктивний в оцінці головних учасників подій: переоцінює роль афінян і майже не пише про воїнів інших полісів.

Події греко-перської війни відображені і в історичній праці Фукідида. Він коротко описує розвиток подій війни та обґрунтовує значення Спарти у боротьбі з персами. Поетичний опис деяких моментів війни міститься в трагедії Есхіла „Перси”. Більш пізні твори античних авторів (Аристотель „Афінська політія”, Павсаній „Опис Еллади” I, 32) описують основні битви війни, навіть зазначають участь рабів у бойових діях на боці Греції. Працюючи з джерелами, необхідно критично їх осмислювати, порівнювати повідомлення, враховуючи деякі перебільшення авторів та неточності.

У короткій відповіді на перше питання необхідно визначити плани персів відносно Греції, неоднозначне ставлення до війни з боку грецької аристократії. Чим можна пояснити підтримку певних кіл грецької аристократії планів персів щодо Греції? Як ставились демократичні кола грецького суспільства до агресивних планів персів?

Відповідь на друге питання, з роз'яснення, що стало приводом до

війни. Далі, з'ясовуючи розстановку сил противників, визначити причини перших невдач і перемог греків.

Розглядаючи третє питання плану заняття, слід проаналізувати політичні події у Греції в десятирічний період з 490 по 480 рр. до н. е. та ситуацію в Персії. Чому Греція отримала десятирічну передишку у війні? Чим можна пояснити політичну боротьбу в грецьких полісах? Хто очолював політичні угруповання? Настрої яких політичних сил вони підтримували? Як реально Греція готувалася до продовження війни з персами? З якою метою було скликано загальноеллінський з'їзд?

Розповідаючи про організацію Делосської симахії, бажано врахувати те, що існували протиріччя і непорозуміння між різними грецькими полісами, однак новостворений союз був міцним через об'єднання в ньому односторонців з основних зовнішньополітичних питань. Які обов'язки мали члени союзу грецьких міст? Чому Делосська симахія перетворилася на Афінівський морський союз? Чому посилювались протиріччя між Спартою та Афінами? Необхідно дати оцінку І Афінівському морському союзу і визначити його роль у подальших подіях війни.

Практичне завдання

Складіть хронологічну таблицю основних подій греко-перських війн.

Джерела

1. Геродот. История: В 9 кн. / Пер. и примеч. Г.А. Стратановского. – Л., 1972.
2. Геродот. История: В 9 кн. / Пер. Г.А. Стратановского. 2-е изд. – М., 1993.
3. Плутарх. Сочинения / Сост. С.С. Аверинцев. – М., 1994.
4. Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / Изд. подгот. С.С. Аверинцев, М.Л. Гаспаров, С.П. Маркин. 2-е изд. – М., 1994.
5. Эсхил. Трагедии / Пер. С. Апта. – М., 1978.

Література

1. Балух В.О., Макар Ю.І. Історія стародавньої Греції. – Чернівці, 2001. – С. 123 – 141.
2. Глускина Л.М. Греко-персидские войны / История древнего мира / Под ред. И.М. Дьяконовой, В.Д. Черновой, И.С. Свенцицкой. – М., 1983. – Т. 2. Расцвет древних обществ.
3. Дандамаев М.А. Политическая история Архимединской державы. – М., 1985.
4. История древней Греции / Под ред. В.И. Кузищина. – М.: Высшая школа, 2003. – С. 131 – 148.
5. Історія стародавнього світу / Під ред. В.М. Дьякова і С.І. Ковальова. – К.: Радянська школа, 1958.
6. Кондратюк М.В. Архэ и афинская демократия / Античная Греция. Проблемы развития полиса. – М., 1983. – Т. 1.
7. Паршиков А.Е. Аристотель и организация первого Афинского морского союза / ВДИ. – 1971. – № 1.
8. Разин Е.А. История военного искусства. 3-е изд. – Т.1. – М., 1994.
9. Стрелков А.В. Некоторые проблемы истории первого Афинского морского союза в немецкой историографии / Проблемы истории античности и средних веков. – М., 1981.
10. Шуллер В. Афинская демократия и морской союз / ВДИ. – 1984. – № 3.

Практичне заняття 5
**Тема: РОЗКВІТ АФІНСЬКОЇ РАБОВЛАСНИЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ЗА
ДАНИМИ АНТИЧНИХ АВТОРІВ**

/2 год./

План

1. Перикл і прихід його до влади.
2. Політичний лад Афін у правління Перикла:
 - а) народні збори, Рада п'ятисот;
 - б) організація армії;
 - в) склад судів, його функції;
 - г) ареопаг і його функції;
 - д) колегія архонтів.
3. Права та обов'язки громадян.
4. Оцінка афінської демократії її захисниками і противниками.
5. Класова обмеженість полісної демократії.

Методичні рекомендації

Розквіт Афінського поліса припадає на час створення Першого Афінського морського союзу і переможної боротьби з персами (із середини V до середини IV ст. до н. е.). Це період найвищого розвитку суспільно-політичних, соціально-економічних відносин і культурної сфери. До цього часу склалася рабовласницька демократія у класичній формі. Однак у цей же період зростають класові протиріччя.

Значний внесок у розквіт Афін зробив Перикл, який протягом 15 років очолював афінську демократію. Потрібно охарактеризувати його діяльність на основі джерел, рекомендованої літератури і дати їй оцінку. Зверніть увагу на політичну боротьбу аристократичного і демократичного угруповання та роль особистості в історії.

Характеризуючи політичний лад в Афінах, необхідно дати визначення поняття „демократія”, з'ясувати ознаки, які доводять рабовласницький характер демократії. Варто визначити функції органів законодавчої та виконавчої влади, яким чином формувалися органи влади. На основі джерел слід з'ясувати, чим керувались у державі під час обрання стратегів і чому їх обрання було можливим необмежену кількість раз, на відміну від інших посад.

Розглядаючи питання про судову владу, варто вказати позитивні і негативні сторони в організації діяльності судів присяжних.

В аналізі діяльності ареопагу та колегії архонтів повинні прозвучати причини зменшення значення цих органів у державному управлінні.

Права та обов'язки громадян деякою мірою розглядалися в темі „Поліс як соціально-політичний організм”, під час якої необхідно дати більш докладну відповідь на це питання, визначити, з якою метою була введена плата за несення державної служби, які види літургії існували, на кого покладалась і з якою метою.

Варто виявити, які верстви населення підтримували політичний устрій держави, права та обов'язки громадян, хто критикував існуючий лад. Щоб

відповісти на це питання, треба здійснити аналіз поглядів Фукидіда і Ксенофонта Афінського (Псевдоксенофонта).

Готуючи відповідь на п'яте питання, було б доцільно дати критичну оцінку афінській демократії і порівняти з монархіями Стародавнього Сходу.

Джерела

1. Аристотель. Афинская полития / Пер. С.И. Радцига. – М. – Л.: Соцэкгиз, 1936. – Ч. 2. – С. 79 – 112.
2. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Перикл. – М.: Изд. АН СССР, 1961. – Т. 1. – С. 196 – 224.
3. Фукидид. История / Под ред. Г.А. Стратановского. – Л.: Наука, 1981. – С. 79 – 84.
4. Хрестоматия по истории древнего мира / Сост. Ю.С. Крушкол, Н.Ф. Мурыгина. – М.: Просвещение, 1975. – С. 172 – 180.
5. Хрестоматия по истории древнего мира / под ред. В.В. Струве. – М., 1951. – С. 177 – 181, 183 – 187.

Література

1. Арский Ф.Н. Перикл. – М.: Мол. гвардия, 1971. – 224 с.
2. Балух В.О., Макар Ю.І. Історія стародавньої Греції. – Чернівці, 2001. – С. 141 – 156.
3. Бергер А.К. Политическая мысль древнегреческой демократии. – М.: Наука, 1966. – С. 137 – 150, 257 – 288, 333 – 353.
4. Бузескул. История афинской демократии. СПб., 1909. – 298с.
5. Доватур А.И. Аристотель о социальных причинах изменения афинского государственного строя в 60-30гг. V в. до н. э. // Древний Восток и античный мир. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – С.152 – 158.
6. Дюрант В. Жизнь Греции / Пер. с англ. В.Федорина. – М.: КРОН-ПРЕСС, 1997. – С. 255 – 275.
7. Герои Греции в войне и мире. История Греции в биографиях Г.В. Штоля / Пер. с нем. – «Скорина», 1992. – С.190-228.
8. Зайцев А.И. Перикл и его преемники // Политические деятели античности, средневековья и нового времени. – Л., 1983. – С. 23 – 28.
9. Колобова К.М. Древний город Афины и его памятники. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1961. – С. 40.
10. История древней Греции / Под ред. В.И. Кузищина. – М.: Высшая шк., 2003. – С. 170 – 180.
11. Маринович Л.П., Кошеленко Г.А. Становление афинской демократии / Античная демократия в свидетельствах современников. М.: Наука, 1996. – С. 19 – 25.
12. Родс П. Дж. Кому принадлежит власть в демократических Афинах // ВДИ. – 1998. – № 3.
13. Сахненко Л.А. Демагог Клеон // ВДИ. – 1991. – № 4.
14. Суриков И.Е. Афинский ареопаг в первой половине V ст. до н. е. // ВДИ. – 1995. – № 1.
15. Фролов Э.Д. Политические лидеры афинской демократии // Политические деятели античности, средневековья и нового времени. – Л., 1983.
16. Шулер В. Афинская демократия и Афинский морской союз // ВДИ. – 1984. – № 3.

План

1. Боротьба між послідовниками А. Македонського й утворення елліністичних держав.
2. Сутність еллінізму.
3. Особливості соціально-економічного і політичного ладу та зовнішньої політики:
 - а) елліністичного Єгипту;
 - б) держави Селевкідів;
 - в) Македонії та Балканської Греції в період еллінізму.

Методичні рекомендації

Велика територія, захоплена Александром Македонським під час воєнних походів (більша частина полісів Балканської й острівної Греції, території колишньої Перської держави, частина Північно-західної Індії), так і не стала єдиною централізованою державою. Спроби А. Македонського соціально-економічними і політичними заходами зміцнити рихлу державу були перервані його передчасною смертю й антимакедонським рухом. Не справилися сподівання Македонського й щодо того, що оплотом централізованої держави стане армія. Суперечки в армії, які виникли ще за часів Східного походу, загострились і призвели до міжусобних війн між полководцями Александра – діадохами, а пізніше і між їх нащадками – епігонами.

Розглядаючи перше питання, необхідно з'ясувати причини цих війн. Якими були результати довготривалих війн діадохів?

Поняття „еллінізм” було введено в історіографію в 30-х роках ХІХ століття німецьким істориком Й.Г. Дройзенем. Історики по-різному трактують поняття «еллінізму». Деякі вчені на перший план висувають взаємовплив грецької і місцевих (переважно східних) культур. Інші зосереджують увагу на взаємодії соціально-політичних структур, відзначаючи провідну роль греко-македонян. Російські історики А.Б. Ранович, К.К. Зельїн трактують еллінізм як конкретно-історичний етап в історії Східного Середземномор'я, який характеризується взаємодією грецьких і місцевих елементів у соціально-економічних відносинах, політичній організації та культурному розвитку наприкінці IV – I ст. до н. е.

Спробуйте об'єктивно визначити сутність еллінізму, розкрити його ознаки.

Характеризуючи особливості соціально-економічного і політичного ладу елліністичних держав, необхідно довести на конкретних фактах, що країни мають ознаки, властиві еллінізму (в економіці, політичному устрої, культурі).

У кінці заняття доцільно дати загальну оцінку періоду еллінізму в історії держав.

Теми індивідуальних досліджень

1. Основні досягнення елліністичної культури.
2. Північне Причорномор'я в епоху еллінізму.
3. Македонія і Балканська Греція в період еллінізму.

Джерела

1. Полибий. Всеобщая история / Пер. Ф.Г. Мищенко. – СПб., 1994. – Т.1. – III. 2. 8; IV. 48.5 – 12; V. 34. 1-10; V. 34 – 67;
2. Полибий. Всеобщая история / Пер. Ф.Г. Мищенко. – СПб., 1995. – Т. 2. – VIII. 15-21; VIII. 23; X. 27-31; XI. 324; XIII. 9; XVI. 18 – 39.
3. Практикум по истории древнего мира / Под ред. И.С. Свенцицкой.– М., 1988. – Выпуск 2.
4. Хрестоматия по истории древнего мира / Под ред. В.В. Струве. – М., 1951. – С. 228 – 236.
5. Хрестоматия по истории древнего мира / Под ред. В.В. Струве. – М., 1956. – С. 208 – 236.

Література

1. Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма. – М.: Высшая шк., 1982. – С. 29 – 58, 139 – 170, 219 – 247.
2. Бикерман Э. Государство Селевкидов. – М.: Высшая шк., 1985.
3. Блаватская Т.В., Голубцова Е.С., Павловская А.И. Рабство в эллинистических государствах в III – I вв. до н. э. – М., 1969.
4. Зельин К.К. Некоторые основные проблемы истории эллинизма // Сов. Археология. – 1955. – Вып. 22.
5. Зельин К.К. Исследования по истории земельных отношений в эллинистическом Египте II – I вв. до н. э. – М., 1960.
6. История древней Греции / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая шк., 2003. – С. 288 – 343.
7. Історія стародавнього світу / Під ред. В.М. Дьякова і С.І. Ковальова. – К.: Радянська шк., 1958.
8. Кошеленко Г.А. Государство Птолемеев // Источниковедение древней Греции (эпоха эллинизма). – М., 1982. – С. 157 – 182.
9. Кошеленко Г.А. Греция и Македония эллинистической эпохи // Источниковедение древней Греции (эпоха эллинизма).– С. 72 – 82.
10. Кошеленко Г.А. Эллинистическая эпоха в современной науке / Античность и античные традиции в культуре и искусстве народов советского Востока. – М., 1978.
11. Левек П. Эллинистический мир / Пер. с фр. – М., 1989. – С. 32 – 34.
12. Павловская А.И. Эволюция социально-политических основ власти Птолемеев в III-I вв. до н.э. / Проблемы античной культуры. – М., 1986.
13. Павловская А.И. Эллинизм / Сов. Историч. энциклопедия. – Т.16. – М., 1976.
14. Ранович А.Б. Эллинизм и его историческая роль.- М. – Л., 1950. – С. 170 – 179, 212 – 216.
15. Свенцицкая И.С. Социально-экономические особенности эллинистических государств. – М., 1963.
16. Тарн В. Эллинистическая цивилизация / Пер. с англ.- М.: Наука, 1949. – С. 19 – 33.
17. Шофман А. С., История античной Македонки. – Казань, 1963. – Ч. 2.
18. Шофман А.С. Распад империи Александра Македонского. Казань, 1984. – С. 87 – 133.

Практичне заняття 7
Тема: РАННЯ РИМСЬКА РЕСПУБЛІКА ЗА ЗАКОНАМИ XII ТАБЛИЦЬ
/2 год./

План

1. Характеристика джерела.
2. Класова і станова структура римського суспільства за законами XII таблиць:
 - а) правове положення патриціїв і плебеїв, патронів і клієнтів;
 - б) рабство (джерела рабства, боргове і кабальне рабство, правовий стан рабів).
3. Приватна власність на землю і рухоме майно. Її охорона таблицями.
4. Патріархальна сім'я і її роль у давньоримському суспільстві за законами XII таблиць.
5. Суд і судочинство.

Методичні рекомендації

Характеристику джерела варто починати зі з'ясування історичних передумов появи в Римі першого писемного юридичного документа, визначення часу, мети й обставин появи постанов XII таблиць. У процесі роботи з документами необхідно звернути увагу на те, що текст законів до нас не дійшов, а відомий за переказами античних авторів. Кого саме?

Аналізуючи структуру суспільства ранньої римської республіки, спершу слід дати визначення поняттям „клас” і „стан” та вказати їх суттєві відмінності. Під час опрацювання джерела необхідно звернути увагу на таке:

- Чи однакова відповідальність різних верств населення за рівнозначні злочинні дії?
- У якому стані знаходились боржники?
- Яка роль відводилась державі в регулюванні відносин між боржниками і кредиторами?
- Яким було завоювання плебеїв відносно позичкового відсотка?
- Які існували умови для отримання рабами волі і в якому правовому стані знаходились вільновідпущеники?

Характеризуючи розвиток приватної власності, варто використати зазначене в XII таблицях положення про майнову диференціацію римських громадян. Як закон ставився до приватної власності?

Опрацювання питання про римську сім'ю за законами XII таблиць, потребує з'ясування таких ознак у сімейних відносинах, які підтверджують її патріархальний характер. Необхідно звернути увагу на роль батька в сім'ї, стан жінки і дітей, якими були відносини між родичами. Які положення закону підтверджують існування в державі пережитків родового ладу?

Розгляд процесу судочинства варто починати із визначення характеру суду, місця і часу судових засідань та з'ясування прав й обов'язків, які мали учасники судового процесу? Слід звернути увагу на те, чому позивач сам повинен забезпечувати присутність на суді відповідача та свідків.

Наприкінці відповіді доцільно зробити узагальнення і висновки щодо соціально-економічного стану римського суспільства, зафіксованого „Законами XII таблиць”.

Терміни, які зустрічаються в документах: агнати (лат. agnates) – родичі по батьківській лінії; квірити (лат. quirites) – звичайна назва повноправних громадян у Римі.

Джерела

1. Косиков В.А., Посредников В.А. История древней Греции и древнего Рима. Практические занятия. – Донецк, 1996. – Ч.3. – 204 с.
2. Хрестоматия по истории Древнего Рима / Под ред. С.Л. Утченко. – М., 1962. – С. 62 – 72.
3. Хрестоматия по истории древнего мира. Т.3 / Под ред. В.В.Струве. – М., 1953. – С. 21 – 33.
4. Хрестоматия по истории древнего мира: Пособие для учителей / Сост. Ю.С. Крушкол. – М.: Просвещение, 1995. – С. 203 – 208.
5. Хрестоматия по истории древнего Рима / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая шк., 1987. – С. 25 – 36.

Література

1. Андреев М. Недвижимая собственность в Риме по двенадцати таблицам // ВДИ. – 1955. – № 1. – С. 142 – 146.
2. Балух В.О. Історія Стародавнього Риму. – Чернівці. – 2004.
3. Валлон А. История рабства в античном мире. – Смоленск: Русич, 2005. – С. 321 – 350, 440 – 459.
4. Гюнтер Р.К. К развитию социальной и имущественной дифференциации в древнейшем Риме // ВДИ. – 1959. – №1. – С.73 – 79.
5. Ельницкий Л.А. Возникновение и развитие рабства в Риме в VIII – III вв. до н. э. – М., 1964.
6. История государства и права зарубежных стран / Под ред. П.И. Галанзы. – М.: Юрид. лит., 1963. – Т. 1. – С. 201–222.
7. История древнего мира: В 3 кн. – Кн. 2. Расцвет древних обществ / Под ред. И.М. Дьяконова. – М.: Наука, 1983. – С.445-448.
8. История древнего Рима / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая шк., 1981. – С. 51 – 67.
9. История древнего Рима: Учебное пособие / В.И. Кузицин, И.А. Гвоздева; Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Изд. Центр Академия, 2005. – С. 21 – 29.
10. Історія стародавнього світу / Під ред. В.М. Дьякова і С.І. Ковальова. – К.: Рад. школа, 1958. – С. 434 – 440.
11. Історія стародавнього світу / За ред. Ю.С. Крушкол. – К.: Вища шк., 1976. – Ч. 2.
12. Нечай Ф.М. Образование Римского государства. – Минск, 1972.
13. Немировский А.И. История раннего Рима и Италии. – Воронеж, 1962.
14. Утченко С.Л. О классах и классовой структуре античного общества // ВДИ. – 1951. – № 4. – С.15 – 21.

Практичне заняття 8

Тема: РИМ ЯК АНТИЧНА ГРОМАДЯНСЬКА ОБЩИНА

/2 год./

План

1. Характеристика джерел.
2. Основні етапи і результати боротьби плебеїв з патриціями.

3. Економічний базис і соціальна структура римської цивітас.
4. Державний лад Римської республіки в III – I ст. до н. е.
5. Система моральних цінностей та ідеологія цивітас:
 - а) уявлення про ідеальні суспільні відносини;
 - б) нормативна система життєвих цінностей;
 - в) ідеал громадянина та історія в особах;
 - г) ідеалізація стародавності.

Методичні рекомендації

Основними джерелами, на які слід звернути увагу під час дослідження зазначених проблем, є „Загальна історія” Полібія, трактати Цицерона „Про державу”, „Про закони”, „Епітоми римської історії” Луція Аннея Флора, почесні написи на надгробках і твори ранньої латинської літератури (комедія Гнея Невія та поезії Тіта Макція Плавта).

Характеризуючи джерела, варто відзначити, що Цицерон та Полібій повідомляють про державний устрій Риму, а в літературних творах відтворені уявлення про ідеал громадянина, моральні цінності римського суспільства, славиться героїзм предків та їх досягнення.

Висвітлюючи друге питання, необхідно врахувати, що перетворення римської громадянської общини на державу продовжувалося кілька століть. Найважливіші перетворення традиція приписує царю Сервію Тулію. Вигнання царів і проголошення Римської республіки було результатом загострення соціально-політичної боротьби в Римі. Фактично республіканське правління було перемогою патриціїв, які встановили порядки, що зміцнювали їх панування. З цією метою були збережені пережитки родової організації. Консули-патриції та сенат проводили проаристократичну політику. Плебеям залишалося почати з цим рішучу боротьбу, яка продовжувалася більше двох віків (509 – 287 рр. до н. е.). Першою перемогою в цій боротьбі стали закони XII таблиць.

Розглядаючи основні наслідки класової та станової боротьби, необхідно створити уявлення про Рим як громадянську общину (*civitas*) і державний устрій Римської республіки. Треба звернути увагу на те, що цивітас як громадянська община аналогічна до грецького поліса.

Римська цивітас, як і грецький поліс, – це колектив громадян, який здійснював функції держави. Необхідно з'ясувати, які права та обов'язки мали римські громадяни, як вони розуміли значення назви своєї держави – республіка?

Слід звернути увагу на те, що Римська республіка була рабовласницькою олігархією (на відміну від грецької рабовласницької демократії). Але, як і грецька демократія, римська держава була органом панування меншості – громадян (дорослих повноправних чоловіків) над більшістю: союзниками, іноплеменниками, рабами тощо. З часом така організація держави отримала ідеологічне оформлення. Працюючи з джерелами, треба визначити, як ідеалізація історичного минулого Риму, уславлення воїнської доблесті римлян виправдовували право римських громадян панувати над іншими.

Джерела

1. Хрестоматія по історії древнього Рима / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая шк., 1987. – С. 5 – 57.

Література

1. Історія древнього Рима / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 77 – 79.
2. Історія древнього Рима: Учебное пособие / В.И. Кузицин, И.А. Гвоздева; Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Изд. Центр Академия, 2005. – С. 23 – 29.
3. Немировский А.И. Історія древнього мира. Античность. – М.: Владос, 2000. – С. – 39 – 50.
4. Немировский А.И. Історія раннього Рима и Італії. – Воронеж: Изд. Воронеж. ун-та, 1962.
5. Немировский А.И. Ідеологія и культура древнього Рима. – Воронеж: Изд. Воронеж. ун-та, 1964.
6. Утченко С.Л. Політичні учення древнього Рима, III – I вв. до н. е. – М.: Наука, 1977.
7. Утченко С.Л. Цицерон и его время. – М.: Мысль, 1986.

Практичне заняття 9

Тема: **БОРТЬБА РИМУ З КАРФАГЕНОМ ЗА ПАНУВАННЯ В ЗАХІДНОМУ СЕРЕДЗЕМНОМОР'І**

(друкується згідно з планом практичного заняття з практикуму:

Ю.М. Гроссман та І.А. Лісовий: Історія стародавнього світу. – Львів, 1985. – С. 164 – 166).

/2год./

План

1. Рим і Карфаген напередодні Пунічних війн.
2. Перша Пунічна війна (269 – 241 рр. до н. е.).
3. Похід Ганнібала в Італію і його наслідки (218 – 201 рр. до н. е.).
4. Третя Пунічна війна (149 – 46 рр. до н. е.) та її історичне значення.

Методичні рекомендації

Римсько-італійська федерація утворилася в результаті завоювання Римом Італії. Рим залишався полісом і домінував у союзі, де був складний політичний устрій, а общини знаходились у різному правовому стані.

Розглядаючи перше питання, необхідно за допомогою повідомлень Полібія (Загальна історія, III, 22–25 або Гроссман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу: Практикум. Львів, 1985. – С. 166 – 168) з'ясувати в яких відносинах перебували Рим і Карфаген в IV – першій пол. III ст. до н. е., які договірні відносини їх пов'язували.

Визначаючи причини I Пунічної війни, варто звернути увагу на агресивність намірів обох сторін і несправедливий двосторонній характер війни. Необхідно пояснити походження назви війни – „Пунічна”. Рекомендується стисло передати перебіг подій війни і зупинитися на її результатах і причинах перемінного успіху воюючих сторін. При цьому слід дати підтвердження своїм висновкам цитатами з джерел (Полібій, I, 10 – 11; I, 62 – 63).

Похід Ганнібала в Італію і його наслідки описані в „Римській історії” Аппіана (VII 1, 2 – 3; 1, 4; 2, 5 – 6, 8, 54; 9 – 11) та у Тіта Лівія (XXII, 45 – 49). Гроссман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу. Практикум. – Львів, 1985. – С. 172 – 179).

Під час характеристики II Пунічної (Ганнібалової) війни необхідно проаналізувати стан воєнних сил напередодні воєнних дій, причини поразок римлян у перший період війни (218–215 рр. до н. е.). Потрібно звернути увагу на те, що античні автори недооцінювали карфагенян, перебільшуючи роль і значущість римлян. Висвітлюючи цю проблему, необхідно більш об’єктивно оцінити події і постать головнокомандувача сил Карфагена Ганнібала.

Висвітлюючи події III Пунічної війни, необхідно визначити її причини, використовуючи працю Плутарха „Катон Старший” (Практикум. С. 179 – 180).

Закінчуючи відповідь, доцільно підбити загальні підсумки війни і зробити висновки про значення Пунічних війн для історії Риму і інших народів.

Джерела

1. Гроссман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу: Практикум. – Львів, 1985. – С. 164 – 182.
2. Косиков В.А., Посредников В.А. История древней Греции и древнего Рима. Практические занятия. – Донецк, 1996. – Ч. 3. – 204 с.
3. Хрестоматия по истории Древнего Рима / Под ред. С.Л. Утченко. – М., 1962. – С. 62–72.
4. Хрестоматия по истории древнего мира. Т.3 / Под ред. В.В. Струве. – М., 1953. – С. 21–33.
5. Хрестоматия по истории древнего Рима / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая шк., 1987.

Література

1. Авдиев В.И. Карфаген, Рим и Египет. – Преподавание истории в школе, – 1966, – № 1. – С. 27 – 40.
2. Авдиев В.И. Пунический Карфаген в свете новейших раскопок. – ВДИ, 1962, – № 3. – С. 121 – 134.
3. Балух В.О. Історія Стародавнього Риму. Чернівці. – 2004.
4. История древнего Рима / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая школа, 1981. – С.79 – 90.
5. История древнего Рима: Учебное пособие / В.И.Кузицин, И.А.Гвоздева; Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Изд. Центр «Академия», 2005. – 40 – 54, 67 – 75.
6. Історія стародавнього світу / За ред. Ю.С.Крушк. Ч.2, –К.: Вища школа, 1976.
7. Історія стародавнього світу / Під ред. В.М. Дьякова і С.І. Ковальова. – К.: Радянська школа, 1958.
8. Разин Е.А. История военного искусства. 3-е изд. Т. 1. – М., 1994.
9. Разин Е.А. История военного искусства. 3-е изд. Т. 1. – М., 1994. – 320 с.
- 10.Ревяко К.А. Причины побед и поражений Ганнибала во II Пунической войне. В кн. Вопросы истории древнего мира и средних веков. – Минск: изд- во Белорус. ун-та, – 1977. – С.59 – 66.
- 11.Ревяко К.А. Пунические войны. – Минск. – 1982. – 240 с.

Практичне заняття 10

Тема: **БОРОТЬБА ЗА АГРАРНО – ДЕМОКРАТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В РИМІ В КІНЦІ II СТ. ДО Н. Е.**

/2 год./

План

1. Соціально-економічні відносини в Римі в II ст. до н. е.:
 - а) структура землеволодіння і землекористування;
 - б) стан римського та італійського селянства;
 - в) вплив аграрних відносин на політичну ситуацію в Римі і стан армії.
2. Реформаторська діяльність Тиберія Гракха:
 - а) Тиберій Гракх як історична постать;
 - б) сутність законопроекту Тиберія Гракха;
 - в) причини невдач реформаторської діяльності.
3. Боротьба навколо аграрного питання в 132 – 123 рр. до н. е.
4. Реформи Гая Гракха.
5. Значення діяльності братів Граків.

Теми індивідуальних завдань

1. Античні автори про організацію сільського господарства у II ст. до н. е.
2. Римська вілла за даними античних авторів.

Методичні рекомендації

Створення єдиної великої держави в Середземномор'ї привело в II ст. до н. е. до суттєвих змін в основній галузі римської економіки – сільському господарстві. Сільськогосподарське виробництво перебудовувалось, змінювалась його галузева структура. Активно застосовуються нові галузі: виноградарство і вирощування оливок. Застосування нових технологій привело до зростання доходів від господарства, підвищення якості продукції і її конкурентоспроможності на середземноморському ринку. Цьому сприяв великий потік матеріальних ресурсів і рабів із провінцій. Збільшилась кількість великих землевласників. Зростала майнова диференціація суспільства. В Італії поширюється такий тип прогресивного великого господарства, як товарна вілла і латифундія.

Відповідаючи на перше питання, необхідно порівняти велике господарство з дрібним селянським землеволодінням і зробити висновки про причини неконкурентоспроможності і розорення дрібних господарств (Аппіан. Громадянські війни: 1, 7 – 8. Практикум, с. 185 – 186).

Характеризуючи сутність законопроекту Тиберія Гракха, слід звернути увагу на його спрямованість (причини і мету). Як Тиберій ставився до приватної земельної власності? Хто його підтримував у реформаторській діяльності, а хто чинив опір? Як вирішувалася аграрна проблема після смерті Тиберія Гракха?

Відповідаючи на четверте питання, необхідно охарактеризувати хлібний, судовий і військовий закони Гая Гракха (Аппіан. Громадянські війни. I, 22. Плутарх. Гай Гракх. IV – X). Варто знайти пояснення успіхів Гая Гракха в боротьбі із сенатом?

Визначаючи значення діяльності братів Граків, варто знайти відповіді на запитання:

- Чому ідеї братів Граків можна назвати утопічними?
- У чому соціальна обмеженість римського демократичного руху?
- Чому реформаторська діяльність Граків, незважаючи на вбивство братів, не була їх повною поразкою?

Джерела

1. Аппиан. Гражданские войны / Пер. С.А. Жебелева. – Л.: Соцэкгиз, 1935. – С. 19 – 32.
2. Гроссман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу: Практикум. Львів, 1985. – С. 185 – 200.
3. Косиков В.А., Посредников В.А. История древней Греции и древнего Рима. Практические занятия. Ч. 3. – Донецк, 1996. – 204 с.
4. Патеркул Веллей. Римская история // ВДИ. – 1984. – № 1. – С. 229 – 236.
5. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Тиберий Гракх. Гай Гракх. – М.: Наука, 1964. – Т.3. – С. 111–139.
6. Хрестоматия по истории древнего мира. Т.3 / Под ред. В.В. Струве. – М., 1953. – С. 76 – 101.
7. Хрестоматия по истории древнего Рима / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая шк., 1987. – С. 85 – 112.

Література

1. Бокщанин А.Г. Попытка аграрных реформ и социальная борьба в Римской республике в конце II в. До н.э. // Преподавание истории в шк. – 1954. – № 4. – С. 34 – 46.
2. Ельницкий Л.А. Идеи, воспитавшие Тиберия Гракха // Вопросы истории. – 1966. – № 8. – С. 198-199.
3. Заборовский Я.Ю. Некоторые стороны политической борьбы в римском сенате (40 – 20 гг. II в. до н.э.) // ВДИ. – 1977. – № 3. – С.182 – 191.
4. Кузицин В.И. О латифундиях во II в. до н.э. // ВДИ. – 1960. – № 1. – С. 46–60.
5. Луццатто Дж. Экономическая история Италии. – М.: Наука. – 1954. – 330 с.
6. История древнего Рима / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 108–113, 120–128.
7. История древнего Рима: Учебное пособие / В.И. Кузицин, И.А. Гвоздева; Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Изд. Центр «Академия», 2005. – С. 54–75.
8. Немировский А.И. Веллей Патеркул и его исторический труд // ВДИ. – 1983. – №4. – С.209 – 226.
9. Олійник Т.І. Тиберій і Гай Гракх як оратори в оцінці Цицерона. // Іноземна філологія. – 1968. – № 7. – С. 94–95.
10. Сергеев М.Е. Земельная реформа Тиберия Гракха и рассказ Аппиана // ВДИ. – 1958. – № 2. – С. 150–156.
11. Утченко С.Л. Идеино-политическая борьба в Риме накануне падения республики. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – С. 27 – 41.
12. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. – М.: Высшая шк., – 1974.

Практичне заняття 11

Тема: **РУХ РАБІВ У ПЕРІОД РИМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ II – I СТ. ДО Н. Е.**

/4 год./

План

1. Розвиток рабовласницьких відносин у Римській республіці:
 - а) місце рабства в системі римських суспільних відносин;
 - б) патріархальне і класичне рабство.
2. Використання рабської праці:
 - а) сільське господарство;
 - б) ремісниче виробництво;
 - в) державні роботи.
3. Повстання рабів у II ст. до н. е.
 - а) причини повстань;
 - б) етнічний і соціальний склад повстанців, їх мета;
 - в) організація та ідеологія руху рабів;
 - г) історична приреченість рабських повстань.
4. Повстання рабів під проводом Спартака:
 - а) причини і початок повстання;
 - б) організація повстанців;
 - в) методи боротьби;
 - г) ставлення до повстанців різних верств населення;
 - д) причини поразки повстання;
 - е) оцінка повстання античними авторами.

Теми індивідуальних завдань

1. Античні автори про гладіаторство в Римі.
2. Рабська праця в сільському господарстві Риму за повідомленнями Катона, Варрона і Колумелли.
3. Римська армія в I ст. до н. е.

Методичні рекомендації

За період республіканського правління в Римі відбувся поступовий розвиток рабовласницьких відносин від патріархального рабства до найбільш розвинутої форми – класичного рабства. До III ст. до н. е. в римському суспільстві рабство було другорядним соціальним явищем. Вирішальну роль відігравали інші верстви населення: члени римської громадянської общини, плебеї, клієнти. Однак постійні війни Риму, завоювання Італії і середземноморських країн, створення великої за розмірами держави прискорили трансформацію патріархального рабства в закінчену систему рабства – класичне. Чому?

В опрацюванні питання про патріархальне та класичне рабство допоможе текст посібника В.І. Кузіщина та Гвоздевої (С. 61–64). Необхідно визначити, які особливості має класичне рабство порівняно з раннім, або патріархальним. Треба звернути увагу, на теякі джерела рабства переважали в період класичного рабства. Доцільним буде наведення кількісних прикладів поповнення Риму рабами в період війн (Лівій. Від заснування міста. XLV, 34 та повідомлення інших авторів). Які джерела

рабства римське право не допускало?

Наступне питання потребує ретельного опрацювання повідомлень античних авторів (Катона, Варрона, Полібія, Аппіана). Їх повідомлення дозволяють достатньо висвітлити питання про використання рабської праці в усіх галузях господарства. Зверніть увагу на те, як Варрон характеризує рабів (Варрон. Про сільське господарство. I, 17 Практикум, с. 206.). Варто знайти відповідь на запитання:

- Які обов'язки мав господар стосовно рабів?
- Які покарання застосовували стосовно рабів?

Серед проблем, пов'язаних з дослідженням античного рабства, важливе місце належить боротьбі рабів проти своїх господарів. Тривалий час ця тема була предметом ідеологічних спекуляцій, якими підмінялося ретельне дослідження джерел. При цьому, як правило, впадали в одну з двох крайностей – або заперечували значення повстань взагалі, вважаючи їх результатом випадкового збігу обставин, або, навпаки, до крайності перебільшували їх значення. У цьому й полягає складність опрацювання питання. Історіографічні огляди, надані в списку літератури (статті К.М. Колобової, В.В. Халдєєва), допоможуть розібратись у колі проблем, з яких продовжуються дискусії. Зверніть увагу на те, що метою питання про повстання рабів є не детальне вивчення перебігу кожного повстання, а їх зіставлення з найбільш важливими показниками.

Порівнюючи передумови та причини повстань, доцільно з'ясувати, чи випадково, що три потужних повстання (два сицилійських і повстання Спартака) відбулися в Римській державі протягом яких-небудь сімдесяти років? При цьому слід урахувати кілька моментів – перехід рабовласницьких відносин у період найвищого розквіту, що супроводжувалось загальним погіршенням стану рабів, і загальнополітичне положення Римської республіки в момент повстань.

Історичні джерела достатньо повно описують рабські повстання в Етрурії, на Сицилії. Визначаючи причини повстань, варто звернути увагу на те, як Діодор Сицилійський пояснює рух рабів, кого звинувачує?

Узагальнюючи відповідь, необхідно зробити висновки відносно причин повстань, мети, методів боротьби, соціального складу, релігійних та філософських ідей повстанців. Які основні причини поразок повстань та їх наслідки?

Повстанню під проводом Спартака присвячено багато літератури. У творах античних авторів переважно тенденційно висвітлюються події повстання. Варто звернути увагу на обставини, які сприяли крайньому погіршенню стану рабів у Римській республіці. Як пояснює причину повстання Плутарх (Плутарх. Крас. 8–11. Косиков В.А. – С. 99)? Використовуючи повідомлення античних істориків, необхідно простежити перебіг подій повстання і визначити етнічний і соціальний склад повстанців. Як це могло вплинути на непорозуміння між загонами армії Спартака?

Яку оцінку повстанню Спартака дає Євтропій (Косиков В.А. – С. 104-105)?

У кінці відповіді доцільно зробити висновки про значення і наслідки повстання.

Практичне завдання:

1. Складіть таблицю, яка б характеризувала патріархальне і класичне рабства:

Патріархальне рабство	Класичне рабство

2. Складіть хронологічну таблицю основних подій повстання під проводом Спартака.

Дата	Подія

Джерела

1. Аппиан. Гражданские войны / Пер. С.А. Жебелева. – Л.: Соцэкгиз, 1935. – I, 7; I,116–120.
2. Варрон Марк Теренций. Сельское хозяйство / Пер. М.Е. Сергеенко. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – II,1,26; II,10,1Ю 17.
3. Гроссман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу. Практикум. Львів, 1985. – С. 202 – 213.
4. Диодор Сицилийский. Историческая библиотека / Античный способ производства в источниках / Под ред. С.А. Жебелева, С.И. Ковалёва. – Л.: Изд. ИГАИМК, 1933. – XXXIV – XXXV.
5. Катон Марк Порций. Земледелие / Пер. М.Е. Сергеенко. – М. – Л.: Изд. АН СССР. 1950. – V, 1-2; X,I; XI,1; LVI- LIX.
6. Катон, Варрон, Колумелла, Плиний. О сельском хозяйстве. – М.: Сельхозгиз, 1957.
7. Косиков В.А., Посредников В.А. История древней Греции и древнего Рима. Практические занятия. Ч.3. – Донецк, 1996. – 204 с.
8. Хрестоматия по истории древнего Рима / Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Высшая шк., 1987. – 430 с.

Література

1. Валлон А. История рабства в античном мире. – Смоленск: Русич, 2005. – 596с.
2. Вейцківський І.І. Про стан вивчення джерел історії Спартаківського повстання // Вісник Львів. ун-ту, 1973, вип.9. – С. 132 – 142.
3. Заборовский Я.Ю. Очерки по истории аграрных отношений в Римской республике. Львов, 1985. – С.143 – 189.
4. Горсков В. Военное искусство Спартака. // Военно-истор. журнал, 1972. – № 8. – С. 82 – 87.
5. Джованьйолі Р. Спартак / Пер. з іт. – К.: Молодь, 1974. – 420 с.
6. История древнего Рима / Под ред. В.И.Кузицина. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 104 – 18; 117 – 119; 122, 134, 136.
7. История древнего Рима: Учебное пособие / В.И. Кузицин, И.А. Гвоздева; Под ред. В.И. Кузицина. – М.: Изд. Центр «Академия», 2005. – 448 с.
8. Колобова К.М. Восстания рабов в античном обществе V – I вв. до н. э. (Историографический очерк) // Проблемы всеобщей истории. – Л., 1967.

9. Кузицин В.И., Штаерман Е.М. Проблемы классовой структуры и классовой борьбы в современной историографии античности // Вопросы истории. – 1986. – № 10. – С. 61 – 77.

10. Ляст Р.Е. К вопросу о соотношении рабского и свободного наёмного труда в ремесле Римской республики последнего века до н.э. // ВДИ. – 1963. – № 2. – С. 99–114.

11. Малеванный А.М., Чиглинцев Е.А., Шофман А.Г. Классовая борьба в древнем мире. – Казань: Изд. Казан. ун-та, 1987. – С. 76 – 86.

12. Мишулин А.В. Спартаковское восстание: Революция рабов в Риме в I в. До н. э. – М.: Соцэкгиз, 1986. – 281 с.

13. Мішулін О.В. Спартак: Науково-попул. Нарис. – К.: Рад шк., 1953. – 144 с.

14. Слонимский М.М. Численность повстанческой армии Спартака // Вопросы истории, 1971. – №12. – С.176 – 177.

15. Сергеенко М.Е. Простые люди древней Италии. М.; Л.: Наука, 1964. – С. 93–118.

16. Утченко С.Л. О классах и классовой структуре античного рабовладельческого общества // ВДИ. – 1951. – № 4. – С. 15–21.

17. Халдеев В.В. Проблемы восстания Спартака в работах Масаоки Дои // ВДИ. – 1984. – № 4. общей истории. – Л., 1967.

18. Штаерман Е.М. Положение рабов в период поздней римской республики // ВДИ. – 1963. – № 2. – С. 80–99.

19. Штаерман Е.М. Римские рабы // Вопросы истории. – 1984. – № 2. – С. 102 – 118.

20. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. – М.: Высш. шк., – 1974. – 74 с.

Практичне заняття 12

Тема: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СУТНІСТЬ ТА ІДЕОЛОГІЯ ПРИНЦИПАТУ (30 р. до н. е. – 192 р. н. е.)

12 год./

План

1. Характеристика джерел.
2. Причини переходу до єдиновладдя в Римі.
3. Соціальна база принципату.
4. Оформлення і розвиток політичної системи принципату.
5. Формування римської імперської ідеології.

Теми індивідуальних досліджень

1. Проблеми народження і формування принципату.
2. Внутрішня політика Октавіана Августа.
3. Зовнішня політика Октавіана Августа.
4. Політика Октавіана Августа в Північному Причорномор'ї.

Методичні рекомендації

Джерела з цієї теми дають можливість глибоко дослідити весь спектр проблем, пов'язаний з установленням одноосібної влади в Римі у вигляді принципату. Представники різних політичних сил й уподобань (Веллей Патеркул, Пліній Молодший, Тацит, Сенека) залишили свої розмірковування з приводу єдиновладдя, його переваг та пороків.

Визначаючи причини переходу до єдиновладдя в Римі, доцільно розглянути стан економіки, політичну ситуацію та процеси в римському

суспільстві в попередній період, тобто майже за століття до цього.

Варто звернути увагу на те, що в кінці II ст. до н. е. римська община вже не була замкнутим економічним організмом, який сам себе забезпечував. Великі території провінцій, включені до складу римської держави, за своїм економічним, людським та воєнним потенціалом значно переважали ресурси цивітас. Все це позбавляло реальної влади державні органи: сенат, коміції, магістратури та створювало передумови для посилення впливу окремих осіб, які спиралися на найману армію, провінції. Вже в період Громадянських війн I ст. до н.е. армія була самостійною політичною силою, а її керівники (Сулла, Марій, Цезар, Антоній, Октавіан) були особистостями, які усвідомлювали свій вплив на політичне життя у країні. Нездатність правлячої верхівки керувати великою державою позбавляла шансів на виживання республіки та цивітас.

Необхідно звернути увагу на те, що особливістю системи принципату було поєднання майже необмеженої влади принцепса з формальним збереженням республіканських державних інститутів. Тацит писав, що володар „ховається в одязі республіки”.

Характеризуючи соціальну базу принципату, необхідно користуватися фактичним матеріалом з джерел, який підтверджує те, що діяльність імператора визначалася як загальнодержавними традиціями та завданнями, так й інтересами впливових кіл senatorів, воєначальників, родичів, а також особистими якостями самого правителя.

Відповідаючи на четверте питання, необхідно з'ясувати, як відбувалося офіційне оформлення принципату. Варто з'ясувати внесок кожного з імператорів у розвиток політичної системи принципату, у зміну соціальної структури суспільства. Необхідно звернути увагу на такі проблеми:

- Як змінилася політика імператорів відносно рабів?
- Чим відрізнялась провінціальна політика республіки від імперської?
- Як змінилася роль армії в державі в період імперії?
- Яку роль відігравала особистість в історії?

Ознайомлюючись з особливостями політики окремих імператорів, доцільно використовувати історичні карти.

Відповідь на п'яте питання потребує визначення змін у суспільній свідомості римлян у період імперії. З чим це пов'язано? Опрацьовуючи джерела, необхідно простежити, як староримські ідеали, які ще зберігалися в офіційній ідеології, в настроях різних верств суспільства поступалися імперським: розповсюдженню індивідуалізму, прагненню до честі, розкоші. Варто з'ясувати, якою була мета появи і закріплення імператорського культу.

Джерела

1. Светоний Т.Г. Жизнь двенадцати цезарей / Пер. с лат. М. Гаспарова. – М.: Худож. лит., 1990. – 225 с.
2. Тацит Корнелій. Сочинения: В 2 т. / Изд. подгот. А.С. Бобович, Г.С. Крабе, И.М. Тронский. – Л., 1969. – Т.1-2.
3. Хрестоматия по истории древнего Рима / Под ред. В.И. Кузицина. – М.:

Высшая шк., 1987. – С.165 – 189.

4. Практикум по истории древнего мира. Древняя Греция и Рим / Под ред. И.С. Свенцицкой.- М.,1988. – Вып.2. – С. 123 – 140.

Література

1. Грант М. Двенадцать цезарей. – М., 1998.
2. Грант М. Римские императоры. – М., 1998.
3. Егоров А.Б. Рим на грани эпох. Проблемы рождения и оформления принципата. – Л.: Изд. ЛГУ. – 1985. – С. 3 – 15; 75 – 129.
4. Зелинский Ф.Ф. Императорский Рим. – Спб., 1999. – 330 с.
5. История древнего Рима / Под ред. В.И.Кузищина. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 197 – 255.
6. История древнего Рима: Учебное пособие / В.И. Кузищин, И.А. Гвоздева; Под ред. В.И. Кузищина. – М.: Изд. Центр Академия, 2005. С. 159 – 185.
7. Кнабе Г.С. Древний Рим – история и повседневность. – М.: Наука. – 1986.
8. Машкин Н.А. Из литературы о принципате // ВДИ. – 1938. – № 1. – С. 116 – 120.
9. Машкин Н.А. Принципат Августа. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949. – С. 311 – 316; 427 – 457; 468 – 506.
10. Парфёнов В.Н. К оценке военных реформ Августа // Античный мир и археология. – Саратов: Изд. СГУ, 1990. – № 7. – С. 65 – 76.
11. Парфёнов В.Н. Сеян: взлёт и падение // Античный мир и археология. Саратов: Изд. СГУ, 1999. – Вып. 10.
12. Утченко С.Л. Кризис и падение Римской республики. – М.: Наука, 1965. – С. 264 – 271.
13. Штаерман Е.М. Кризис античной культуры. – М., 1975. – Гл. 3.
14. Штаерман Е.М. От гражданина к подданному // Культура древнего Рима. – М., 1985.
15. Штаерман Е.М., Трофимова М.К. Рабовладельческие отношения в ранней Римской империи (Италия). – М., 1971. – Гл. 6 – 7.

Практичне заняття 13

Тема: КУЛЬТУРА СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

/2 год./

План

1. Загальні ознаки розвитку римської культури.
2. Особливості полісної ідеології.
3. Виникнення християнства.
4. Освіта і виховання в Римі.
5. Розвиток науки в Римі.
6. Література.
7. Архітектура і мистецтво Риму.

Методичні рекомендації

Культура – це сукупність матеріальних, художніх та інтелектуальних цінностей, створених народом у процесі трудової діяльності. Розвиток культури відбувається під впливом соціально-економічних і політичних процесів, залежно від вищих духовних цінностей, які склалися у процесі історичного розвитку. Кожна країна, кожен народ має свої особливості. Відповідаючи на перше питання, варто визначити, на яких принципах ґрунтувалася система вищих духовних цінностей римлян, від чого вона

залежала?

Питання ідеології пов'язані з уявленнями стародавніх римлян про побудову світу і суспільства, місця людини в ньому. Тому необхідно розглянути процес формування міфологічних та релігійних поглядів римлян, розвиток філософського мислення.

Маючи свої традиційні релігійні вірування, Римська імперія проголосила християнство державною релігією. Варто з'ясувати, які передумови склалися в Римі для появи християнства і чому релігійний фактор набув великого значення в загальній державній політиці імператорів? Крім того, необхідно визначити причини поширення християнства в Римі і перетворення його на панівну релігійну систему?

Особливості релігії в різні періоди історії країни визначають головні напрямки розвитку системи виховання й освіти, літератури, науки, художньої творчості. Опрацьовуючи джерела та зазначену літературу, слід визначити мету виховання й освіти в римській державі. Необхідно також звернути увагу на те, як вона змінювалась у різні періоди історії держави, як була пов'язана мета виховання і освіти з вищими духовними цінностями римлян.

Питання про розвиток науки, літератури і мистецтва Риму доцільно розглянути у вигляді доповідей.

Теми індивідуальних завдань

1. „Золотий вік” римської літератури.
2. Наука і література в епоху Антонінів.
3. Архітектура імператорського Риму.
4. „Всесвітня історія” Полібія.
5. „Мистецтво перемагати” Катона.
6. Політична сатира Ювенала.
7. Політичні брошури та памфлети Риму.

Джерела

1. Дион Кассий. История. – Спб., 2001.
2. Историки Рима: Сборник переводов / Под ред. С. Апта. – М., 1970.
3. Лукреций Кар. Про природу речей / Пер., передмова та прим. А. Содомори. – К., 1988.
4. Овидий Назон. Метаморфозы / Пер. С.Шервинского // Овидий. Сочинение сочинений. – Спб., 1994. – Т. 2.
5. Овидий. 3 сумних елегій / Пер. І. Франка // Франко І. Літературна спадщина. – К., 1967. – Т.4.
6. Ориген. Апология християнства: В 8-ми кн. / Пер. Я. Писарева. – М., 1999.
7. Памятники позднеантичной научно-художественной литературы / Под ред. М.Р. Гаспарова. – М., 1964.
8. Плавт. Комедии / Пер. с лат. И. Ульяновой. – М., 1987.
9. Ранович А.Б. Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства. – М., 1990.
10. Римская сатира / Пер. с лат. В.О. Горенштейна. – М., 1981.
11. Тацит Корнелій. Сочинения: В 2-х т. / Изд. подгот. А.С. Бобович, Г.С. Крабе, И.М. Тронский. – Л., 1969. – Т.1-2.
12. Хрестоматія по історії древнього мира. Еллинізм. Рим / Под ред. В.Г. Боруховича, С.Ю. Монахова, В.Н. Парфёнова. – М., 1998.

Література

1. Азимов А. Древний Рим. – М., 2004.
2. Балух В.О. Історія Стародавнього Риму. – Чернівці, 2004.
3. Голубцова Н.И. У истоков христианской церкви. – М.: Наука, 1967.
4. Герцман Е.В. Музыка Древней Греции и Рима. – Спб., 1995.
5. Джеймс П., Торн Н. Древние изобретения / Пер. с англ. – Минск, 1997.
6. Донини А. У истоков христианства. М., 1989.
7. История древнего Рима / Под ред. В.И. Кузищина. – М.: Высшая шк., 1981.
8. История искусства зарубежных стран. Первобытное общество. Древний Восток. Античность / Под ред. М.В. Доброклонского, А.П. Чубовой. – М., 1993. – Т. 1.
9. Телешева О.Л. Вивчення питань культури у навчальному курсі „Історія стародавнього світу”. Культура античності. Методичні рекомендації та матеріали для практичних занять. – Суми: Вид. СДПУ ім. А.С. Макаренка. – 42 с.
10. Тронский И.М. История античной литературы. – М., 1983.
11. Чанышев.А.Н. Философия древнего мира. – М., 1999.
12. Штаерман Е.М. Социальные основы религии древнего Рима. – М., 1987.

Навчальне видання

**Тематика і плани практичних занять
з історії стародавнього світу
(частина II)**

Методичні рекомендації для студентів I курсу історичного факультету
денної та заочної форм навчання

Укладач **Телешева Олена Леонідівна**

Суми: СумДПУ, 2008 р.
Свідоцтво № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск **Бугаєнко В.В.**
Комп'ютерна верстка **Заніна О.Ю.**

Здано в набір 10.09.08. Підписано до друку 8.10.08.
Формат 60x84/16. Гарн. Arial. Друк ризогр.
Папір друк. Умовн.-друк. арк. 2,1. Обл.-вид. арк. 2,3.
Тираж 100. Вид. № 74.

СумДПУ ім. А.С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ ім. А.С. Макаренка

